

Қайрат ЖҰМАҒАЛИЕВ

КҮНШУАҚ

*Өлеңдер, балладалар,
поэмалар*

“Елорда”
Астана - 2001

ББК 845 Қаз
Ж 80

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӘДЕНИЕТ, АҚПАРАТ
ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ КЕЛІСІМ МИНИСТРЛІГІНІҢ БАҒДАРЛАМАСЫ
БОЙЫНША ШЫҒАРЫЛДЫ

Қ. Жұмағалиев.
Ж 80 Күншуақ. Өлеңдер, балладалар, поэмалар.
Астана: Елорда, 2001. - 240 бет.

ISBN 9965-06-143-2

Бұл жинаққа ақын Қайрат Жұмағалиевтің әр тақырыпта топтастырылған өлеңдері, балладалары, поэмалары еніп отыр. Азаматтықты, парасаттылықты, нәзіктікті әсерлі бейнелеген ақынның тілі шұрайлы.

Ж 4702250202-154
450(05)-1

ББК 845 Қаз

ISBN 9965-06-143-2

© Қ. Жұмағалиев, 2001.

Әдеби-көркем басылым

Қайрат Жұмағалиев

КҮНШУАҚ

(өлеңдер, балладалар, поэмалар)

Редакторы *Б. Беделханұлы*
Техникалық редакторы *С. Бейсенова*
Корректоры *Т. Хасенова*

ИБ № 160

Теруге 4.10.2001 ж. жіберілді. Басуға 11.12.2001 ж. қол қойылды.
Пішімі 84x90 1/32. Қағазы офсеттік. Қаріп түрі "Таймс".
Басылымы офсеттік. Шартты баспа табағы 10,5.
Есеттік баспа табағы 10,81. Таралымы 2000 дана. Тапсырыс № 3541.

Қазақстан Республикасы
Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінің
"Елорда" баспасы, 473000, Астана қаласы, Бейбітшілік көшесі, 25.
"Ақмола полиграфия" жабық акционерлік қоғамы,
473000, Астана қаласы, Бейбітшілік көшесі, 25.

A decorative border with intricate floral and scrollwork patterns surrounds the text.

**ЖАББАРЫМ!
ЖАЛҒАНДАҒЫ ҚОНАҒЫҢМЫН!
ҚОНАҚ БОП,
АЛДЫ-АРТЫМДЫ ШОЛА БІЛДІМ.
ӨМІРГЕ КЕЛМЕУІМ ДЕ МҮМКІН ЕДІ,
КЕЛТІРГЕН ҚҮДІРЕТІҢЕ —
ТОБА ҚЫЛДЫМ!**

ФАРАБИ

Қан жылап, қара көзін жаспен шылап,
Қайғымен қараң өмір кешкен шыдап,
Шыңына ақыл-ойдың шырқап шығып,
Жалындап,
Ел көгінен өшкен құлап. ✓

Жат жерде жүдетсе де тұл тағдыры,
Сақтады ол елге деген інкәрлігін,
Басқаның болмаса егер туған топырақ —
Бес тиын сұлтандығың, сұңқарлығың.

Аян ғой көңіл мұңмен тотығары,
Жетім қозы маңырап отығары.
Жүрсе де қиян асып, жер түбінде
Тұрды оның көз алдында Отырары.

Өн бойын құрсаулаған қатал өмір
Керіліп көз алдында жатады өңір.
Жанын жеп опат болған Отырары,
Ойраны шыққан қамық, қапа көңіл.

Далама оралармын деген бір күн,
Нұрлы үміт сәуле шашып дүркін-дүркін
Жүрді ол.
Дем бітпесе — тіршілікпен
Көз қиып қоштасар ма пенде шіркін?!

Қырық ру, қырық пышақ,
Кері кеткен
Елді ойласа, ата жау еңіреткен,
Көз алдынан кетпейді сақарасы
Сұлаған —
Сары атандай белі кеткен.

Заманның кезікті ме желгіріне,
Адамның көзікті ме көлгіріне —
Сайын тұз пана болып тұра алмапты
Әзелден асып туған өр гүліне...

...Еңсесін басып заман жалбыр күзі,
Мұң қарып, солып талай балғын жүзі,
Туған ел, туған жерден опа таппай
Даламның ерте сөнген сан жұлдызы...

ЖАЙ ОТЫ

Қаби Әжіғалиевке

Мінезі мәрт,
Көрмеген тегі налып,
Сақара құшағына еніп алып,
Сайрандап сайын түзде сауық құрған
Саф ауаға семірген сері халық.

Ұмытпай жауда кегін, дос қамын да,
Лекіте төгілткен сан дастанын да,
Төбеден қайғы бұлты қабақ түйсе,
Әнімен аршып алған аспанын да!

Күні жоқ жанарына шық қонбаған,
Кешегі сор заманда бұлт торлаған,
Қанішер ғасырларға төтеп берген
Өрлігін бүгін танда ұққан ғалам.

Үлгерген талай жүдеп, тоналып та,
Өмірден у ішіп те, нәр алып та,
Менің халқым — жарқылдақ жайдың оты
Қаймықпай тамыр жайған қара бұлтқа.

ЕСІЛ АҒЫП БАРАДЫ...

Есіл ағып барады, Есіл ағып,
Есіл ағып барады есіп ағып.
Қыз бұрымды, қылықты ерке Есіл
Көрген жанның қояды есін алып!

Кең даланы барады кешіп ағып!

Тebіреніп қуатты толқынынан
Қандай теңеу тапсаң да олқы бұған.
Арқаның ақ еркесі Есіл ару
Қытықтайды жондарды қолтығынан...

Қанша көріп жүрсе де толқыр ұлан...

Бір көрсең —
Толқынына шайқап алып,
Көңілі ояуға сыр айтады анық.
Өлкемнің араласаң арқа бетін
Тәтті үні әр тараптан қайталанып,

Жүргені ұзап барып, қайта оралып...

Даламның қас-қабағын баққан дәйім,
Көп жерін көрмегені батқандайын
жанына —
Бір бойжеткен жаутаң қағып,
Дөп ұзатылып бара жатқандайын.

Жарқ етер жалт бұрылса ақ маңдайы...

Сақарамда қошемет сыйға қанбай,
Еркелеткен елімді сыйлағандай,
Жүре түсіп, жалт қарап, қайта оралар
Қасиетті өңірді қимағандай...

Қимағаны-ақ адамды қинағандай...

ҮШ ҰЛЫ ЕЛ

Бір Досым бар
Бала кезден өзім кәміл сенетін,
Тіпті, армандарымыз да
Ұқсас болып келетін...
Саяхатшы боламыз деп,
Сырласушы ек оңаша,
Қиындық та ұқсас еді біздер кейін жеңетін.

Бала кезде біздер үшін
Бәрі — нақты,
Бәрі — айқын.
Шығандаған қиялымыз
Тек биікті қалайтын:
Мұхит,
Құрлық,
Теңіз,
Арал,
Бұғаз,
Түбек,
Шығанақ —
Жердің Шарын талай шарлап шығуға да
жарайтын.

Амал бар ма,
Бізден, бірақ, саяхатшы шықпады,
Дос боп қалдық.
Көңіліміз соны медеу тұтқаны.
Басқа кәсіп жолын қуып,
Кете бардық сонырқап...
Біз жиһангез бола алмадық.
Соны Тағдыр құптады.

Ойлаушы едік,
Өмір көші бізге қарап қалды деп,
Екеуіміздің алдымыздан үміт-шырақ жанды көп.
Біздер білім таластырып,

Тайталаса кетуші ек,
Шетімізден
Жағырафия пәніне тым алғыр ек.

Біз мөлшерлеп жатпаушы едік
Жақын менен жырақты
Оқыс сауал беріп сынау —
Әдетіміз тұрақты.
Тұтқиылдан тосын сұрап,
Тосылдыру —
Маған шарт,
Дәл төбеден түскендей ғып,
Қояр Ол да сұрақты.

— Білгішпін деп ойлайсың ба,
Өзіңді Сен, сонымен,
Сәл сабыр ет!

Қазір сынап көрейінші оны мен:
Айта қойшы,
Ресейден соң
Екінші орын алатын
Қай мемлекет,
Алып жатқан жер көлемі жөнінен? —

Ондай-ондай сауалдарға жиылмайды айылым,
Жеңіл сұрақ бердің бе деп,
Бетке басып айыбын:
— КАНАДА! — деп дүңк етемін,
Әжептәуір бүлданып.
Білген жерге дөп түскені!
Мұным шолақ қайырым!

Ол да өзінше мардымсиды,
Өзін-өзін демейді,
Ересекке балап өзін,
Сәл тамағын кенейді.
— Білсең — айтшы, —

Деймін оған, —
 УРУГВАЙ елінің
 Астанасын? —
 Ол ойланбай:
 — МОНТЕВИДЕО! — дейді,
 Қандай өзен теріс кеткен,
 Теңізді іздеп ақпайды,
 Қай теңізде —
 Шалқасынан жатқан адам батпайды,
 Бізге бәрін білген ләзім —
 Дала,
 Қала,
 Елдерді,
 Қай өлкеде —
 Күн батпайды,
 Батса —
 Таңы атпайды...

Жер Шарының түкпірі жоқ
 Біз екеуміз бармаған,
 Біз білмекке күштар боппыз —
 Қазір соған таңғалам...
 Таңғалатын жөнім де бар,
 Қарап тұрсам —
 Бір қызық:
 Сол Досымның
 Жас кездегі мінезі әлі қалмаған!

Бірде Досым жымың қағып:
 — Мойындаймын расында
 Сені, достым!
 Бірақ, маған
 (Дәл мұнысы тосын да!)
 Қос құрлықты жайлап жатқан
 Атап берші үш елді! —
 Деп төтеннен сауал қойды дастарқанның
 басында.

Дедім оған:
— Ұлы РЕСЕЙ!
Евразияны жайлаған!
Екіншісі —
ҚАЗАҚСТАН!
Менің шалқар бай Далам! —
Сәл бөгелдім...
— Үшіншісі!
Үшіншісін айтсайшы! —
Деп тақымдап барады өзі,
Түрін көрсен жайнаған!
— Үшіншісі —
ТҮРКИЯ ғой!
Қаны бірге қандасым!
Талайы бір тағдырласым!
Жаны бірге жандасым!
— Жарайсың, Сен!
Деп күшақтап,
Қақты Досым арқамнан,
Мәз-мейрам боп,
Менен күткен жауабын тез алғасын...

ДОСЫМНЫҢ КЕҢЕСІ

“Ентелей, еркін басып,
Күле кірген
Асылдар
Жылап өтті бұл өмірден...” —
Деп едім,
Досым айтты:
“Болмысты сен
Даттамай,
Жырласаңшы жүрегіңмен!”

“Ентелей, еркін басып,
Күле кірген
Асылдар
Күліп өтті бұл өмірден!” —

Деп едім,
Досым айтты:
“Болмысты сен
Боямай,
Жырласаңшы жүрегіңмен!”

“Қадірін тіршіліктің
Біле-білген —
Күрессіз
Бұл өмірден!” —
Деп едім,
Досым айтты:
“Бұл жолдарың —
Ақиқат,
Шықса керек жүрегіңнен!”

ҒҰМЫР

Абзал достым!
Дұрыс айттың-ау!
Бұл — анық!
Осы сөзің
Өлеңге тұр сұранып...
Оның рас:
Қысқа ғұмыр ішінде
Үлгереміз
Біз мың мәрте сыналып.

Мұның бәрін
Ерте ұғынған бұл қазақ...
Ғұмыр кешу —
ҰҒЫП БОЛМАС НҰРЛЫ АЗАП!..
Бұл тірліктің
Үміт,
Күдік,
Шаттық,
Шер,
Күн мен Түннен
Құралары —
Бір ғажап.

Хош аласың
Қоңыр кешін,
Ақ таңын,
Күн шыққанын,
Ай толықсып батқанын.
Жер ортаға жете бере —
Ұғасың:
Көңілінде
Бәрі сайрап жатқанын.

Бәрі есімде:
Аналардың мұңлы әні,
Бала кезім —
Қатал соғыс құрбаны,
Жақсылық та,
Жамандық та,
Түп-түгел
Көз алдымда
Әлі күнге тұр бәрі.

Бертін келе
Берілгенім ойға мен;
бір сыры бар шығар,
Мұны жай демен!
Уақыт-сағым шайып кетпей
Қаз-қалпы
Қалай есте сақталған деп,
Қайран ем.

... Абзал достым!
Оның рас!
Ұғындым —
Бұл сөзінді
Биігінен Бүгіннің:
Ұмытуға үлгертпейді екен де
Өткен күнді —
Қысқалығы ғұмырдың...

МҮХИТТЫҢ “ЗӘУРЕШІ”

Дертті жан шамырқанып, көп толғанып,
 Қатігез тұл тағдырын ұққан налып,
 Қара күнде
 “Зәурештей” ащы зары
 Өзегін от боп өртеп, шыққан жарып.

Отыз ұл бар күнінде асқан бағы,
 Төбеден жай түссе де жасқанбады.
 Оны жерге қаратқан
 Отыз қаза —
 Ажалға барар отыз баспалдағы.

Қабағат қалың қайғы тосқан алдан,
 Жас тамбады қаңсыған қос жанардан.
 Жарық дүние жалт беріп қысастықпен,
 Жалпақ жаһан құлазып босқа қалған.

Зұлмат хаққа төзетін шыдам қайда?!
 Безінді ол адам түгіл құдайдан да!
 Отыз бірдей жапырағын солдырғанша,
 Онан да жаббар ие мұны алмай ма!

Жүрер дейсің бұл енді шыдап қанша...
 Баста мәз ғып,
 Артынан жылатқанша,
 Құдай-ау, неге бердің отыз ұлды!
 Арман бар ма — артында тұяқ қалса...

Кіндік қаны тамған бұл дала өңірін,
 Айналуға келмейтін тар өмірін
 Садақа етер еді-ау,
 Не шараң бар,
 Көпсінді ғой Алласы ақ өлімін!

Уа, “Зәуреш”!

Айналайын, ару өнім!

Көтерген ұлы өнердің аруағын!

Шырқайды сені халқым шаттанса да,

Шырқайды батса-дағы жанына мұң.

Сен барда — жан иесі серпілмек бір,

Енеді кеуделерге еркіндеп нұр.

Шығандап өзің шыққан шырқау көкте

Өнердің түндігі әлі желпілдеп тұр!

Өзіңсін — шалқар сезім дариясы,

Әр үнің — жырдың басы, ар ұясы,

Шырқатқан жалпақ Дала сахнасында

Қазекеннің қаралы ариясы...

АЯУЛЫМ МЕНІҢ - АЛМАТЫМ!

Армысындар,

Айбыны асқан Алатаудың сан алыбы,

Баурайында жалын атқан жасыл баудың лала гүлі!

Жетісуда —

Жерұйықта

Жаңа ғана көзін ашқан

Егеменді еліміздің

Жайрандаған жаңа күні!

Ала таңмен

Алатаудан аппақ сәуле ақтарылып,

Күнмен бірге

Күнгей өлкем тұрған мынау шақта күліп,

Нұры тасып келбетінен,

Кемел көркі көз жауын ап,
Бас игендей сипатына жақын тұрмақ, жат табынып.

Шапағатты шұғыласына
Жеті өзенді қандырып таң,
Бейбіт таңда
Көсіледі корер көзді талдырып маң.
Келер күндер
Елеңдесіп қарап тұрған секілденді
Алтын бесік туған өлкем дабысымен жаңғырыққан!

Жетісуым жомарт өлкем —
Бейне жаннат,
Иранбақ,
Бейбіт таңды қарсылайды дәйім жаңа сый дайындап.
Бүгін таңда —
Әрбір жүрек бақыт кернеп,
Шабыт тербеп,
Бүгін таңда —
Әрбір перне күмбір-күмбір күй қайырмақ!

Халқымыздың
Көкке өрлеген көңілімен бой таласқан,
Бейбіт заман шапағымен арайланған байтақ аспан!
Ару қала —
Алматымыз
Тағзым етні келгендерге,
Таңдануға келгендерге —
Кең құшағын айқара ашқан!

Туған жерге бақыт дәнін тынбай сеуіп,
Тер төгіп ең,
Қайран, халқым,

Дәурен алда —
Қызығы мол ертегіден!
Күлім көзді көркем қала —
Алматымыз
Оянады
Күншығыс боп,
Егеменді Отанымның дәл төрінен!

Алатауды —
Арман тауды —
Дана тауды мекендейміз,
Қандай асқақ арманға да
Ұсынсақ қол жетер дейміз!
Тәуелсіз ел перзенттері —
Менің алматылықтарым,
Алатаудай мәңгі жас боп қалсаңыздар екен дейміз!

КӨШПЕНДІЛЕР

Адамзат ұлы
Бекерге қадам баспаған,
Жолдардың өзін келер күндерге бастаған;
Жер-Анамызды
Жанындай жақсы көргеннен
Ықылым күннен
Жолдармен шырмап тастаған!

Самарқау сыршым —
Шежіремнен де сезем мен
Адамзат ұлы
Жасыл бақты да безенген,
Көл менен шөлді,
Көк теңіз,
Мұхиттарды да
Жол жүру үшін қажет деп білген ежелден!

Тіршілік заңы
 Ащы-тұщыны татырған,
 Көзін ашқалы үмітпен таңды атырған
 Халықтар
 Мидай аралас болған ежелден —
 Толқынға ұсап,
 Долдана дауыл сапырған...

Не талай тарих жазылды-ау...
 Әлі жазылар.
 Армандар барда —
 Өмірдің жолы созылар.
 Калле ақын егер шын айтса —
 Эстон халқының
 Музыкасында
 Қиыр Шығыстың сазы бар...

Ой жіберсем-ақ
 Мен, тіпті, қайран қаламын,
 Ықылым күннің сырына небір қанамын.
 Табиғатын да танымын талай халықтың
 Тыңдаған кезде
 Хикаясы мен сал әнін.

Япырай деймін,
 Көңілді талай шалқытқан,
 Ататын айдын төсінде дәйім балқып таң,
 Қалайша деймін
 Осынау Қиыр Шығыстың
 Әуені пайда болды екен кәрі Балтықтан?

Есіме түсті —
 Қарасам тарих өріне
 Айықпай қойған қасірет, қайғы, шерінен...

Еуропада венгрлер отыр бүгінде
Келдік деп бір кез
Азияның сонау төрінен...

Ол рас.
Туған жерінен кіндік үзді де,
Талайлар кетті –
Жел қуған қайық жүзді де...
Есіме түсті,
Есіме түсіп таң қалдым:
Көшпенді халық дейтіні
Мына бізді де.

Ұқпаймын, әсте...
Көкейге бұл сөз қона ма?!
Көшпенді деген ұғымға көңлің тола ма?!
Туған жерінде
Ұлтаны аумай отырған
Халықты,
Сірә, көшпенді деуге бола ма?!

ТУҒАН ЖЕР

Перзентің қадіріңді ұғар жастан,
Таулы өлкем тұман басқан,
Шынар басқан.
Сәскеге дейін талмай сапар шегер
Өріңе
Өркеуде күн шыға алмастан.

Қар түсті бүгін тауда алғаш рет,
Бытырғы өткен қыстың жалғасы деп.
Шындар сұсты болды ма әлде содан –
Бойында
Көрлі қыстың таңбасы көп.

Бейне бір құлдыраған тау қыраны,
Шындардан
Құланиек таң құлады.
Қар басқан шыршаларды самал желпіп,
Жасарып,
Жап-жасыл боп қалды бәрі.

Бұл таудың ну орманы,
Өз бұлағы,
Әманда дархандықты сөз қылады.
Мәңгі қыс,
Мәңгі көктем көрші қонған,
Аппақ қар,
Жасыл шырша көзге ұрады.

Өшпес нұр шың басынан таралғандай,
Жанарым
Сол шұғыладан нәр алғандай...
Қазақтың кең пейілінен —
Сарыарқасы,
Өр көңілінен —
Алатау жаралғандай!

ТАҢЫРҚАМАН

"Аз жерге де
Шүкіршілік етер ме ек...
О, қазакем!
Байтақ жерді мекендеп... -
Таңданар жұрт:
- Еуропаның бұл жерге
Пәлен елі сыйып кетеді екен,"- деп.

Ал өз басым
Көп таңырқай қоймаймын,
Көне тарих шежіресіне бойлаймын:
"Жаббар ием
Әр халыққа
Жерді де
Пейіліне сай бөлген бе?!" - деп ойлаймын.

КҮЙ

Ыңыранды "Көбік шашқан" тасқындамай,
Жүректе ащы дерттің асқынғаны-ай!
Қайтып та елжіремес ел жүрегі,
Мөлтілдеп қара көзге жас тұнғаны-ай!

Кім, сірә, қастерлемес бұл өнерді,
"Серпер" күй көңіл бұлтын түре келді!
Шемен боп көкіректе қатқан қайғы
Көктемдегі сең құсап жүре берді.

Құрман ата күдіреті ала бөтен:
Тындасаң көзіңнен жас тамады екен;
Артынша күймен тербеп күллі халқын
Жас балаша жұбатып алады екен.

СЕН ЖЕТКІЗДІҢ

Бүгін тағы сырқаттанып қалдың-ау,
Бүгін тағы,
Ана, күйіп-жандың-ау.
Сен ауырсаң -
Бір уыс боп қаламыз,
Сен ауырсаң -
Құлазыған хал мынау...

Сенсіз жерде
Үміт оты жана ма,
Ай жүзіңнен айналайын, жан Ана!
Жүрегіме жалын құйдың жасымнан,
Мейірімің -
Сүтпен енген санама.

Көрілікке бас имеген оншама,
Жесірлік кеп
Жастай қоңсы қонса да.
Жүремін мен дәйім жұртқа мақтанып,
Әлі жас деп
Дәл жетпіске толса да!

Әлде сонау мен көрмеген сындарда,
Өлім, өмір арпалысқан жылдарда,
Тайғақ кешу
Жүрекке әжім салды ма,
Сол жылдардан қалып кеткен
Мүң бар ма?!

Жесір тағдыр
Сөндірді ме гүлінді,
Қой күзетіп білмеуші едің тынымды.
Қарашада
Қара суық қақаушы ед,
Жоғалттың ба сонда
Денсаулығыңды?!

Өзің үшін —
Не болса да — көрер ем,
Өзің үшін —
Не салса да — көнер ем.
Көне мұңды
Көңіліңнен серпе алмай,
Жүр ме әлде келін-балаң, немерең?!

Бірге атырсақ бейбіт күннің тандарын,
Көтертпес ем
Енді өмірдің салмағын.
Дүнияда
Болмас еді-ау арманым,
Бақытыңның ұзақ татсаң бал дәмін.

Аналардың арқасында өркеуде,
Қалың гүл ек қаптай өскен өртеңге...
...Сен жеткіздің
Мені арқалап Бүгінге,
Мен арқалап жеткізе алсам
Ертеңге...

ДАЛАДАЙ ДАРҚАН ДАНАСЫҢ

Мұхтар Әуезовке

Қазақтың байтақ даласын
Самалды салқын белдерін,
Атырау, Алтай арасын
Шабыт боп шалқып тербедің.

Әлемге аян бүгінде, -
Халқыңның жүзі арайлы:
Алуан елдің тілінде
Сөйлеттің өзің Абайды.

Халқыңмен бірге аттанып
Келешекке ұзап барасың.
Ұрпағың жүрер мақтанып —
Даладай дарқан данасың.

Тербейсің туған өңірді
Жылдарда даңқың жаңғырып!
Шәкірт боп бастап өмірді
Ұстаз болып қалдың мәңгілік!

Тұрасың бақыт таңында
Жұлдыз боп жанып шыңдарда.
Сен барсың -
Халқың барында!
Өшпейсің -
Алтын күн барда!

АҒАЖАН, АРАМЫЗДАН КЕТЕ БАРДЫҢ

Тайыр Жароковқа бағыштаймын

Ағажан, күлкі сөнді нұр өңіңнен,
Қоштасып бүгін халқың түр егілген.
Менің де жанарымды кетті жуып
Ыстық жас атып шыққан жүрегімнен.

Жүректен ащы шерін дос ағытты,
Баршасын ауыр қаза құса ғыпты.
Қара жер
Қара көздің
Қанды жасын
Ағажан, өзіңменен қоса жұтты.